

Monica en andere gates

Het ontstaan van een morfologisch procédé

MATTHIAS HÜNING*

Abstract

Soon after the break-in at the Democratic Party's headquarters in the Watergate building in 1972, journalists began to coin neologisms with *gate*. Recent examples are *Monicagate* or *Zippergate*. Many of the English coinages were readily borrowed by other languages. In Dutch this led to the possibility of own coinages like *kippengate* or *Bolkgate*. In this article the story of *gate* is told, from the beginnings (in English) to the recent possibilities, especially in Dutch.

I Inleiding

Eén van de leuke aspecten van het *Morfologisch handboek* (De Haas & Trommelen 1993) is dat het aandacht heeft ook voor de meest obscure affixen en woordvormingsmogelijkheden in het Nederlands. Toch zal men in dit werk tevergeefs zoeken naar een element *-gate* zoals men dat in woorden als *Monicagate* en *Zippergate* aantreft:

- (1) De afgelopen weken is het wereldnieuws geplaagd door *Monicagate*, een affaire die vooral bestaat uit een golf van oncontroleerbare geruchten [...] (*Volkskrant* 7-2-98)
- (2) Ook elders op Internet is *Zippergate* een populair onderwerp [...] de vermeende affaire tussen BC – zoals Bill Clinton in Internet-jargon wordt aangeduid – en zijn voormalige stagiaire. (*Volkskrant* 18-8-98)¹

In dit artikel zal ik laten zien dat en hoe het element *-gate* zijn entree heeft gemaakt in de Nederlandse morfologie. Het staat inmiddels voor een morfologisch procédé waarmee vrij gemakkelijk een naam kan worden gevormd voor een willekeurig (politiek) schandaal.

* Vakgroep Nederlands, Universiteit van Wenen (e-mail: matthias.huening@univie.ac.at). Dit is de aangepaste tekst van mijn lezing tijdens de Morfologiedagen 1998 in Nijmegen. Met dank aan Christine van Baalen, Ulrike Vogl en Ton van der Wouden en aan de (anonieme) reviewers van dit tijdschrift voor hun commentaar en suggesties bij een eerdere versie van dit artikel. Johan Koppenol en Ton van der Wouden dank ik voor tal van krantenknipsels met *gates*.

¹ *Zippergate* wordt nu (1998/99) vooral gebruikt in verband met de zaak Lewinsky, is echter al ouder. Het woord is gevormd in 1994 in verband met de Paula Jones-affaire. Vgl.: "*Zippergate* tast vezels politiek aan [= kop] [...] Er is, na Whitewater, dan ook een nieuw diepterecord gevestigd: de schadeclaim van Paula Jones, de vrouw die zich slachtoffer voelt van seksuele intimidatie van de kant van Clinton. De kwestie heet '*Zippergate*' en heeft het gezag van het presidentiële ambt weer verder aangetast." (*NRC Handelsblad* 14-5-94, p. 1).

● 2 Watergate

De geschiedenis van *-gate* begint in 1972 in Washington D.C. met een inbraak in het *Watergate*-gebouwencomplex.² De zogenaamde *Watergate-affaire* was een ongekend politiek schandaal en beheerste zowel de Amerikaanse als ook de internationale media. De naam van het gebouwencomplex (*Watergate*) werd daarbij metonymisch gebruikt voor de hele affaire. Al in 1972 stond deze naam voor de inbraak-zaak, en later bleef *Watergate* in gebruik als naam voor het almaar groeiende schandaal.

- (3) [...] the Democrats hope they can make *Watergate* a devastating – and durable – campaign issue. (*Time*, 28-8-1972)³

Al vrij snel werd het woord ook overdrachtelijk gebruikt voor een willekeurig grootschalig politiek of commercieel schandaal.

- (4) That's the way it goes in any kind of criminal conspiracy to hide the truth. It's like a *Watergate*. (H. Pentecost, *Beautiful Dead*, 1975)
- (5) 'The news has been inundated by a financial *Watergate* of leaked disclosures of troubled banks and bank holding companies,' said Reuss. (*Washington Post*, 26-1-1976)

In de terminologie van bijvoorbeeld de ANS (Haeseryn e.a. 1997:140-143) hebben we in deze voorbeelden te maken met het gebruik van een eigennaam als soortnaam: het woord wordt niet meer gebruikt om één uniek gebeuren te identificeren, maar één geval van een bepaald soort zaken, namelijk schandalen. Dit effect wordt vooral door het gebruik van het lidwoord bereikt dat tot individualisering (en telbaarheid) leidt. Eigennamen daarentegen zijn altijd definitief en worden daarom zonder lidwoord gebruikt.

Het *Oxford English Dictionary* geeft ook voorbeelden van het gebruik als werkwoord en bewijsplaatsen voor de afleidingen *Watergater* en *Watergating*.

- (6) Not much eavesdropping in here. Need to *Watergate* the place (G. Seymour, *Harry's Game*, 1975)
- (7) David Hilliard, victim of *Watergaters* (*Black Panther*, 21-7-1973; kop)
- (8) His followers perform experiments that are sadistic, pointless and repetitive, and are given to *watergating* the evidence (*Times*, Lit. Suppl., 2-7-1976)

² Op 17 juni 1972 werd tijdens de verkiezingscampagnes voor het presidentschap een inbraak gepleegd in dit gebouwencomplex, waar de Democraten hun kantoren hadden. Doel van die inbraak was het aanbrengen van af luisterapparatuur in die kantoren. De daders werden betrapt. Nader onderzoek door onder andere journalisten van de *Washington Post* bracht aan het licht dat die inbraak slechts een onderdeel was van een hele reeks van acties van de kant van de Republikeinen om de herverkiezing van president Nixon te verzekeren. Het initiatief voor een deel van deze acties bleek uit te gaan vanuit de directe omgeving van Nixon. Nixon zelf verklaarde in het begin steeds dat hij niets wist van deze onwettelijke acties, moest later echter zijn betrokkenheid bij de hele affaire bekenen. Onder druk van een dreigende 'impeachment'-procedure trad hij uiteindelijk, op 9 augustus 1974, af.

³ De hier aangehaalde voorbeelden uit het Engels zijn ontleend aan het *OED* (1989), dl. XIX, p. 995/6 en dl. VI, p. 395.

De eigennaam *Watergate* werd dus door het frequente gebruik in het kader van het politieke schandaal dat in het *Watergate*-complex begon, geïntegreerd in de woordenschat van het (vooral Amerikaans) Engels. Het woord werd gebruikt als naam voor het schandaal dat leidde tot het aftreden van Nixon, maar daarnaast ook als algemenere aanduiding voor een groot politiek schandaal. Dit woord vormt het uitgangspunt van een ontwikkeling waarvan *Monicagate* een recent resultaat is.

● 3 Het ontstaan van een procédé

Al in de jaren '70 zijn er ook nieuwvormingen met het tweede lid, met *gate*. Drie exemplarische voorbeelden:

- (9) Rumors of a coverup spread, and journalists scurried to investigate what some were already calling *Hollywoodgate*. (*Newsweek* 23-1-1978)
- (10) The unfolding tale of Billy Carter and his Libyan connection – an affair that many big-city dailies still call '*Billygate*'. (*Newsweek* 18-8-1980)
- (11) The affair that Britons were dubbing '*Oilgate*' threatened to reach into the highest places. (*Time* 2-10-1978)

Deze citaten illustreren dat dergelijke woorden kunnen worden gevormd op basis van plaatsnamen (*Hollywood*), eigennamen (*Billy*) en op basis van een zelfstandig naamwoord dat in een bepaalde context op de een of andere manier duidelijk moet maken waar het om gaat (*Oil*). Deze bewijsplaatsen illustreren ook dat dergelijke nieuwvormingen over het algemeen niet zomaar kunnen worden gebruikt: het zijn nieuwe namen voor (nieuwe) affaires of schandalen en het gebruik van deze eigennamen wordt in de context gethematiserd (*call, dub*). Het zijn bewuste nieuwvormingen en de lezer wordt daar expliciet op gewezen. Daarom wordt zo'n naam ook vaak tussen aanhalingstekens geplaatst.

Schandalen komen en gaan, en als een schandaal niet meer als schandaal wordt ervaren, als er niet meer over wordt gepraat en geschreven, verdwijnt ook de aanduiding op *-gate* weer. Niemand heeft het vandaag nog over *Billygate* of *Hollywoodgate* en ook *White-watergate* lijkt alweer heel ver weg. Dergelijke woorden zijn eendagsvliegen, lexicale innovaties, gevormd ter aanduiding van een bepaalde zaak, in een bepaalde context zonder meer te begrijpen, maar buiten die context niet.⁴ En samen met de affaires verdwijnen ook de namen ervoor weer uit het bewustzijn.

Behalve *Watergate* zijn er – voor zover ik zie – maar weinig aanduidingen op *-gate* die de affaire waarop ze betrekking hebben, overleefd hebben, die als naam voor een belangrijk schandaal als het ware de geschiedenisboeken ingegaan zijn. Ik denk hier vooral aan *Iran-gate*, ook bekend als *Iran-contra-affaire* (een affaire rond illegale wapenleveranties van de VS aan Iran die eind 1986 bekend werd). Na *Watergate* is *Irangate* zeker het meest bekende en vaakst gebruikte woord op *-gate*, en dat niet alleen in Amerika. Ook in het Neder-

⁴ In de terminologie van Koefoed (1993:10) zijn dergelijke 'geïmproviseerde uitdrukkingen' op grond van hun tijdelijke karakter dan ook wel eerder 'omschrijvingen' dan 'namen'.

lands kan *Irangate* zonder verdere toelichting worden gebruikt als naam voor de affaire in kwestie.

- (12) Een leider kan er weinig van terecht brengen maar onverslaanbaar populair zijn, zoals Ronald Reagan. Het tekort op de begroting, *Irangate*, misdaad en werkloosheid, het deerde hem niet. (INL *NRC-corpus*, september 1994)

Het lijkt erop dat *Irangate* de eerste nieuwvorming was die ‘het gehaald’ heeft, die internationaal geconventionaliseerd is als aanduiding voor de Iran-contra-affaire.⁵

Daardoor kon *Irangate* het uitgangspunt worden voor verdere nieuwvormingen op *-gate*, nieuwvormingen die nu ook niet meer noodzakelijk uit de VS moesten komen. Zo lag het voor de hand om in 1992 *Irakgate* te vormen als aanduiding voor een Brits schandaal, waarbij het weer ging om wapenleveranties, maar deze keer van Groot-Britannië aan Irak. *Irakgate* (ook wel *Iraq-gate*) is duidelijk naar analogie van *Irangate* gevormd, en ook *Irakgate* werd populair als naam voor het schandaal in kwestie.

De gang van zaken is dus als volgt: eerst wordt de eigennaam *Watergate* metonymisch gebruikt voor de ermee geassocieerde affaire, vervolgens wordt de naam van die affaire, *Watergate* dus, als soortnaam gebruikt, als algemene aanduiding voor een (politiek) schandaal. Deze stap is belangrijk omdat hij de status van *Watergate* als ‘moeder aller schandalen’ (vgl. het citaat onder (14)) illustreert. Op basis van de (soort)naam kan vervolgens een nieuwe aanduiding worden gevormd voor een andere affaire, waarbij het in het prototypische geval gaat om een belangrijke politicus en waarbij liefst geprobeerd is om de zaak in de doofpot te stoppen. Dit is de eigenlijke creatieve act: er staat nog geen woordvormingsprocédé ter beschikking, maar er wordt op basis van één woord een nieuwe naam gevormd. Daarbij wordt ad hoc telkens weer het element *gate* uit *Watergate* geïsoleerd en toegevoegd aan een zelfstandig naamwoord resp. eigennaam dat of die de zaak waar het om gaat moet identificeren. Kennelijk is de klankvorm *gate* in een bepaalde context voldoende om de associatie met *Watergate* op te wekken. Misschien kan men deze eerste nieuwvormingen het best beschrijven als ‘blends’. Het zijn echter geen prototypische ‘blending’-gevallen, zoals *Oxbridge* of *infotainment* enz., omdat één deel niet wordt ingekort, maar als geheel verschijnt in de nieuwvorming (in *Hollywoodgate* zit *Hollywood* compleet in).⁶

Zodra een taalgebruiker één of meer van deze nieuwvormingen kent, kan de manier veranderen waarop een volgende nieuwvorming plaatsvindt. Door de conventionalisering van één of meer woorden van het type *Irangate* hebben taalgebruikers immers een model ter beschikking op basis waarvan ze door middel van proportionele analogie (en dus ‘regelmatig’) een nieuw woord kunnen vormen en daarbij tegelijkertijd ook associatief kunnen verwijzen naar *Watergate*. Voor de eerste nieuwvormingen daarentegen kon geen proportionele analogie worden opgesteld: *Watergate* had *als geheel* de betekenis ‘schandaal’;

⁵ Het is dan ook naast *Watergate* de enige die (als eigen ingang) in de *Grote Winkler Prins*-encyclopedie (editie 1991) opgenomen is.

⁶ Hamans (1993:65) spreekt in dit verband van bewuste ‘woordschepping’ die “op basis van diacrise werkt”, op basis van klankovereenkomst dus. Volgens hem wordt het tweede deel van de samenstelling *Watergate* gebruikt “als was het een suffix”.

Irakgate daarentegen is een *gate*, een schandaal dat op de een of andere manier te maken heeft met Irak, net als *Irangate* een schandaal is dat op de een of andere manier te maken heeft met Iran.

Dit is overigens een geenszins ongewone ontwikkeling. Een bekend geval is het ontstaan van *-burger* (*cheeseburger*, *eggburger*) uit *hamburger* (vgl. bijvoorbeeld Van Bree 1996:167). Ook hier zijn de eerste nieuwvormingen op basis van het hele woord ontstaan (een *cheeseburger* is geen *burger*, maar een *hamburger* met kaas). Dat *burger* ook zelfstandig voorkomt in de betekenis 'hamburger' is een secundaire ontwikkeling.⁷

Vergelijkbaar is ook de ontwikkeling van *cyber-* (zoals in *cybercafé*, *cyberstore*, *cybercash* of *cybersex*). Ook hier ligt één woord ten grondslag aan het ontstaan van het procédé, namelijk *cyberspace* dat tegenwoordig meestal synoniem wordt gebruikt met *Internet*. Een *cybercafé* is een café in cyberspace, op Internet dus. Ook *cyber-* heeft dus de betekenis van het hele woord gekregen en verwijst in nieuwvormingen terug naar *cyberspace*.⁸

Andere prefixen die op een vergelijkbare manier zijn ontstaan, zijn *tele-* in woorden als *teletekst* (op basis van *television*) of *hyper-* in bijvoorbeeld *hyperfictie* (op basis van *hypertext*).

Deze voorbeelden illustreren dat en hoe er een woordvormingsmogelijkheid kan ontstaan op basis van één woord resp. één naam. Een populair en frequent woord als uitgangspunt, incidentele nieuwvormingen, waarbij men gebruik maakt van een qua klankvorm herkenbaar deel van het basiswoord, conventionalisering van een paar van deze nieuwvormingen, af en toe een eendagsvlieg: volgens mij is dat voldoende om te spreken van een woordvormingsprocédé. En in het geval van *-gate* hebben we te maken met een procédé dat inmiddels ook in het Nederlands wordt toegepast.

● 4 Gate in het Nederlands

In het Nederlands treft men woorden op *-gate* in twee verschillende vormen aan: men vindt wat ik zou willen noemen 'internationalismen' op *-gate* en specifiek Nederlandse vormen. Voor beide groepen geldt: de nieuwvormingen worden bij voorkeur gevormd op basis van een persoonsnaam of een plaatsnaam die de persoon of de plaats noemt die bij de zaak betrokken is. Alternatief kan ook een ander zelfstandig naamwoord als basis dienen dat de zaak waar het om gaat, eenduidig identificeert. Het basiswoord is in ieder geval een zelfstandig naamwoord of een eigenaam.

De internationalismen zijn over het algemeen ontleend, overgenomen uit de taal van het land waar de desbetreffende affaire speelt (meestal Engels). Het volgende voorbeeld laat zien dat en hoe zo'n woord heel bewust wordt overgenomen en dat de vorming ervan expliciet tot onderwerp wordt gemaakt:

⁷ Uiteraard speelt hier ook nog de volksetymologische herinterpretatie van *ham-* (als 'ham') een rol, waardoor de afsplitsing van *burger* in de hand werd gewerkt. Oorspronkelijk is de *hamburger* genoemd naar de stad Hamburg en is *hamburger* al elliptisch voor *Hamburger steak*.

⁸ De vorm *cyber* komt in het Engels voor het eerst voor in de jaren veertig in het woord *cybernetics*, zoals Reich (1999) heeft laten zien. Zij beschrijft de complete ontwikkeling van *cybernetics* via *cyberpunk* en *cyberspace* naar *cybersex* enz. Vgl. over de populariteit van dit woordvormingselement ook Quinion (1996b), die zegt meer dan 200 verschillende woorden met *cyber-* in zijn materiaalverzameling te hebben. Hij heeft het over een *cyberhype*, waarvan hij *cyber-sick* wordt.

- (13) Londen verwickeld in ‘*Irakgate*’ [...] Groot-Brittannië heeft sinds gisteren zijn eigen variant op Amerika’s ‘*Irangate*’-schandaal en er is maar één letter verschil: *Irakgate*. (*NRC Handelsblad* 10-11-92, p. 1)

Ook de toevoeging van het redundante *schandaal* bij *Irangate* maakt duidelijk dat men zo’n woord weliswaar overneemt als treffende omschrijving, als naam, maar dat men tegelijkertijd kennelijk niet helemaal zeker is van de betekenis en/of de begrijpelijkheid ervan.⁹ Deze aarzeling met betrekking tot het gebruik kenmerkt veel van de bewijsplaatsen in mijn materiaalverzameling.

- (14) ‘*Willygate*’ blijft België beroeren [...] ‘*Willygate*’ is de affaire de laatste weken spottend gaan heten. Het is een verwijzing naar de moeder aller schandalen, *Watergate*, en naar Willy Claes (*Leids Dagblad* 4-3-95; kop en stukje tekst)

Zowel in de kop als ook in de tekst wordt het woord tussen aanhalingstekens geplaatst. En ook hier wordt het gebruik ervan weer gethematiseerd, er wordt zelfs expliciet naar ‘de moeder aller schandalen’ verwezen.

Deze eigenschappen zijn typerend; ze maken duidelijk dat men dergelijke woorden niet zomaar kan gebruiken, men moet een soort interpretatieaanwijzing meeleveren. Het element *-gate* alleen lijkt niet voldoende om duidelijk te maken dat het gaat om een schandaal. Vergelijk ook het Bolkestein-citaat in de volgende bewijsplaatsen:

- (15) Het Witte Huis: ‘Wij blijven het volste vertrouwen hebben in Willy Claes als secretaris- generaal van de NAVO.’ Frits Bolkestein, de Nederlandse liberale leider, ziet het anders dan Clinton. Bolkestein: ‘We kunnen ons geen *Willygate* veroorloven.’ (*Volkskrant* 16-10-95, p. 1)
- (16) Maar fractieleider Bolkestein van de VVD noemt de positie van Claes onhoudbaar. ‘Wij kunnen ons geen *Willygate* (woordspeling op de Watergate affaire van president Nixon *red.*) veroorloven’ (*NRC Handelsblad* 16-10-95, p. 5)

In tegenstelling tot de *Volkskrant*-redactie meent de *NRC* een uitleg te moeten geven bij Bolkesteins uitspraak.

Ondanks de duidelijk aanwezige onzekerheid met betrekking tot het gebruik, worden de aanduidingen met *-gate* graag overgenomen in het Nederlands. Vaak dient zo’n woord als een soort pregnante samenvatting van wat direct daarvoor of daarna wordt uitgelegd. Vergelijk bijvoorbeeld:

- (17) ‘*Bibigate*’ heet het in Israël en het is een echt schandaal met alle ingrediënten van dien: seks, een videotape, chantage, en politici. De hoofdrolspeler is Benjamin – bijgenaamd Bibi – Netanjahoe (*Trouw* 16-1-93, p. 5)

⁹ Vergelijkbaar is het volgende citaat: “Dat gebeurde op het toppunt van het zogenaamde ‘*Dianagate-schandaal*!’” (*Telegraaf* 10-11-92, p. 17) [over problemen rond Diana en haar huwelijk]. Door de toevoeging van *schandaal* wordt ook het gebruik van een bepaald lidwoord mogelijk. *Dianagate* alleen laat dat (als eigenaam) niet toe.

Bibigate vat het allemaal samen, *Bibigate* is een originele naam, *Bibigate* is een ‘vondst’ en het is kort en pregnant.

Het is dan ook geen toeval dat zo’n woord bijzonder geschikt is voor kranten- en tijdschriftenkoppen: het trekt de aandacht. Zo heet bijvoorbeeld een commentaar in de *Volkskrant* van 22 april 1997 gewoon *Bibigate*. Andere voorbeelden van *-gate* in een krantenkop:

- (18) *Camillagate* aanslag op Britse monarchie (*NRC Handelsblad* 13-1-93, p. 6)
- (19) *Gatesgate*
Golfen met president Clinton volstaat niet langer om softwaremonopolist Bill Gates een coulante behandeling van de Amerikaanse overheid te garanderen. (*Volkskrant* 25-2-95, Economie, p. 45)
- (20) ‘*Tonyagate*’ is een ramp voor het kunstrijden (*Volkskrant*, 23-2-94, p. 17)¹⁰

De tot nu toe besproken woorden hebben allemaal betrekking op een affaire of een schandaal in het buitenland. Maar er zijn zoals gezegd ook specifiek Nederlandse woorden op *-gate*: namen voor locale, tot Nederland beperkte affaires. En dat maakt ze meteen ook wat vreemd. *Gate* impliceert *Watergate*, impliceert een grootschalig schandaal. Maar *Klusjesgate* (bijklussende hoogleraren) of *Vildergate* (oplichting, beurspeculaties met geld van derden enz.) hebben dit grootschalige niet. Een aantal voorbeelden:

- (21) Beurshandelaren zitten in zak en as vanwege ‘*Beursgate*’. (*Volkskrant*, 22-11-97, p. 5)
- (22) ‘*Kippengate*’ komt Vlaams Blok goed uit [...] In België wordt inmiddels gesproken van *kippengate*. Het schandaal rond met dioxinen besmette kippen [...] kostte twee ministers hun baan. (*NRC Handelsblad* 2-6-99, p. 5)¹¹
- (23) Voor de Erasmus Universiteit viel de klap begin december, toen *Klusjesgate* in de openbaarheid kwam. [...] *Klusjesgate* legt een van de sociale dilemma’s bloot waaraan onze anonieme verzorgingssamenleving zo rijk is (*NRC Handelsblad* 19-12-92, Zaterdag Bijvoegsel; Herman Vuijsje)
- (24) Een Amsterdams *Stadiongate* [...] renovatie van het Olympisch Stadion is bij nader inzien 100 miljoen duurder! Zo krijgt de Stadion-kwestie meer en meer de allure van een *Stadiongate*. (*Trouw* 7-3-92, p. 9)
- (25) De krant *Nieuws van de Dag* hanteert consequent een term voor de affaire Robin De Vilder: *Vildergate*. (p. 26) [...] De bekendmaking van twee nieuwe slachtoffers [...] zorgt voor vers bloed in de zaak *Vildergate*. (p. 27) (*Sum*, augustus 1995)
- (26) Volgens Beek heeft een aantal topondernemers [...] het initiatief genomen om de WAO op grote schaal te misbruiken. Kok zou daar als voormalig FNV-voorzitter aan hebben meegewerkt [...] Zondag sprak Beek voor de radio over een “*WAO-gate*” voor Kok. (*NRC Handelsblad* 6-4-93, p. 3)

¹⁰ Kop van een artikel over de Amerikaanse kunstschaatsters Nancy Kerrigan en Tonya Harding. Harding zou het brein zijn achter een aanslag door een supporter van haar met een stalen pijp op de knie van Kerrigan.

¹¹ Er is overigens ook een ‘internationale’ variant van *kippengate*: “Het kippenschandaal of ‘*chickengate*’, zoals het door sommige media al gedoopt is, zal ook een zware klap betekenen voor talloze kippenfokkerijen.” (MSR [een elektronische knipselkrant met Belgisch nieuws], 2-6-99).

- (27) Eerst zou het voor 2,3 miljard bankiertje spelen – wat beter de *Zuid-Hollandgate* dan de *Ceteco-affaire* kan worden genoemd – worden uitgezocht, voor de schuld-vraag aan bod zou komen. (*Trouw*, 28-7-99, p. 4)

Vergelijk ook het volgende citaat, waar precies het relatief kleinschalige van een affaire als *Bolkgate* gethematiseerd wordt:

- (28) Natuurlijk zou ‘*Bolkgate*’ ook de voorpagina’s van de Amerikaanse kranten gehaald hebben. Vervang Bolkestein met senator Trent Lott, de meerderheidsleider in de Senaat, en het farmaceutisch bedrijf MSD met Procter & Gamble en iedere researchjournalist zou zich hebben vastgebeten in een onderzoek naar een mogelijk onoorbare verstrengeling van belangen. (*Volkscrant*, 25-9-96, p. 4)

Of vergelijk het wat ironische, spottende gebruik van *Ahoygate*:

- (29) Paul Haarhuis fronste de wenkbrauwen. Had hij nu echt geen manier kunnen bedenken om Michael Stich af te stoppen? ‘Tja’, zei de nieuwe Nederlandse nummer één [...] ‘Misschien door zijn knie te breken. Alleen ken ik geen duistere figuren.’ Een *Ahoygate* bleef het tennistoernooi van Rotterdam daardoor bespaard. (*Volkscrant* 28-2-94, p. 13)¹²

Wat is nu de status van *gate* in het Nederlands? Het is duidelijk dat de gangbare internationalismen op *-gate* vrij algemeen bekend zijn. Kennis van deze internationalismen is een voorwaarde voor de vorming van de specifiek Nederlandse nieuwvormingen. Pas door het redelijk frequente gebruik van de internationalismen in de Nederlandse pers, kan men ervan uitgaan dat ook een vorming als *kippengate* of *klusjesgate* wordt begrepen.

Nederlandse taagebruikers interpreteren *gate* wel eens als suffix, zoals het volgende citaat duidelijk maakt. Hier wordt het procédé expliciet gemaakt: *Whitewatergate* ontstaat door toevoeging van het ‘suffix’ *-gate*.

- (30) De Whitewater-affaire is inmiddels voorzien van het suffix ‘*gate*’: *Whitewatergate*. Het lijkt wat veel eer voor een onverstandige belegging van de jonge gouverneur van een kleine staat in Amerika en zijn ambitieuze eega, [...] (INL *NRC-corporis*, maart 1994)

Er zijn echter ook andere interpretaties mogelijk van een woord als *Whitewatergate*. Zo zou men eventueel ook kunnen zeggen dat we te maken hebben met een (semantische) herinterpretatie van het tweede deel (*gate*), dat er een betekenis ‘schandaal’ bij krijgt. Vergelijk in dit verband ook het volgende citaat, waar *gate* als zelfstandig naamwoord in de betekenis ‘schandaal’ wordt gebruikt. *Whitewatergate* zou dan een ‘gewone’ nominale samenstelling zijn.

¹² De uitspraak van Haarhuis is een toespeling op ‘*Tonyagate*’. Vgl. het citaat onder (20) en de toelichting in de bijbehorende noot.

- (31) De niet-ophoudende reeks onthullingen/verdachtmakingen dwongen de andere, wat meer serieuze Amerikaanse journalisten tot aandacht, met als gevolg dat Whitewater een *gate* is geworden. (*Vrij Nederland* 26-3-94, p. 7)¹³

Een andere interpretatie van dit citaat: *gate* is hier een zelfstandig gebruikt suffix, een verschijnsel dat we ook bij andere suffixen wel eens aantreffen.¹⁴

In het geval van *Whitewatergate* komt er nog een complicatie bij omdat er niet alleen het element *gate* in zit: door herstructurering kan men er immers het hele woord *Watergate* in zien. Dit is wat in het volgende voorbeeld wordt bedoeld.

- (32) De pech is dat het investeringsmoeras van de Clintons Whitewater heette, zodat iedereen gemakkelijk het woord *Whitewatergate* in de mond kan nemen. (INL *NRC-corpora*, maart 1994)

Whitewatergate als 'blend' dus, ontstaan uit twee woorden waarbij het element *water* deel uitmaakt van beide grondwoorden.

In zekere zin zweeft *gate* tussen zelfstandig naamwoord en suffix. Men zou dus kunnen denken aan de interpretatie als 'halfsuffix' (vgl. hiervoor Van den Toorn 1983): een woord, dat door herhaaldelijk gebruik als tweede lid in samenstellingen, door reeksvorming dus, semantisch vervaagt en daardoor langzamerhand tot suffix wordt.¹⁵ Ook deze analyse lijkt echter niet overtuigend, omdat de betekenis van *gate* niet langzaam verandert en zich los maakt van die van het zelfstandig naamwoord. *Gate* heeft de 'schandaal'-betekenis abrupt gekregen, het heeft met het zelfstandig naamwoord *gate* niets te maken, maar alleen met *Watergate*, waaruit het geïsoleerd is.

Een eenduidige analyse lijkt me in het geval van *gate* niet mogelijk en/of wenselijk. Het procédé is niet eenduidig karakteriseerbaar als derivatie, compositie of 'blending', omdat het altijd gaat om creatieve en opzettelijke vormingen, om bewuste lexicale innovaties, gemaakt voor eenmalig of tijdelijk gebruik.

5 De blik over de grens

In het Duits vindt men ongeveer dezelfde aanduidingen (op dezelfde manier gebruikt) als in het Nederlands voor de schandalen rond Bill Clinton. In *Der Spiegel* van 28-12-98 worden ze (op p. 120 en 124) nog eens op een rijtje gezet: *Whitewatergate*, *Filegate*, *Travelgate*, *Troopergate*, *Fostergate*, *Zippergate*, *Monicagate*.

Ook de andere internationalismen vindt men in de Duitstalige media terug. Niet alleen de bekendere als *Irakgate*, *Camillagate* of *Bibigate*, ook een woord als *Willygate* wordt gebruikt als pregnante naam voor de desbetreffende affaire:

¹³ Vgl. in dit verband ook: "Van alle hoofdsteden ter wereld is Washington waarschijnlijk het rijkst aan openbare schandalen. De meeste hebben de achternaam *gate*." (NRC Handelsblad 19-5-99, Zaterdag Bijvoegsel, p. 1).

¹⁴ Vgl. bijvoorbeeld het gebruik van *ismen* door Van Bree (1996:265): "Zo'n klakkeloos uit het Engels overgenomen manier van zeggen noemen we wel een anglicisme (evt. amerikanisme). Dergelijke *ismen* blijven in eerste instantie beperkt tot de geschreven taal maar kunnen later ook wel in de gesproken taal doordringen."

¹⁵ Een voorbeeld van dit proces (*-boer*) bespreekt Van Marle (1978).

- (33) Nun hat Belgien sein “*Willygate*”, und Claes steckt mittendrin in einer verwucherten Korruptionsaffäre, die Belgien seit Jahren umtreibt. (*Die Zeit* 3-3-95, Politik)

Opvallend zijn de in het Nederlands voor zover ik zie niet voorkomende *Sexgate* en *Sexygate*; waarbij de laatste zelfs in strijd is met de systematiek omdat het basiswoord een adjectief is:

- (34) Nach dem vorläufigen Ende der öffentlichen Auseinandersetzung um Bill Clintons Privatleben erwachen die US-Medien verkatert aus dem *Sexgate-Rausch*. [...] Das schiere Volumen an Druckerschwärze und Fernsehminuten, das der im Volksmund als ‘*Sexgate*’ bekannte Skandal bisher verschlungen hat, ist unvorstellbar. (*Der Spiegel* 27-4-98, 238)
- (35) Den meisten Amerikanern ist ‘*Sexygate*’ egal. (Kop op de voorpagina van *Der Standard*, 30-1-98)

Specifiek Duitse nieuwvormingen komen daarentegen kennelijk nauwelijks voor. De enige die ik heb kunnen vinden, is het redelijk frequente *Waterkantgate*:¹⁶

- (36) Am krassesten macht sich dies beim Spiegel bemerkbar, der wie kein zweites Medium mit dem Fall Barschel verbunden ist. Die Enthüllung von “*Waterkantgate*” zählt zu den großen Erfolgen, die den Mythos des Magazins nähren. (*Die Zeit* 5-5-95, Medien)

De vorming en het gebruik van *Waterkantgate* wordt echter natuurlijk zeer bevorderd door de (klank)overeenkomst met *Watergate*.

Over het algemeen heb ik de indruk dat het Duits weliswaar gretig gebruik maakt van de internationalismen op *-gate*, maar minder makkelijk geneigd is tot eigen nieuwvormingen. Om dit te kunnen bewijzen zou echter een uitgebreid corpus-onderzoek nodig zijn.

Ook zou moeten worden onderzocht in hoeverre dit ook voor andere talen geldt, evenals de factoren die verantwoordelijk zijn voor dergelijke verschillen. Een korte zoektocht op Internet¹⁷ bevestigt in ieder geval het intuïtieve vermoeden dat de bekende internationalismen van het type *Monicagate* niet alleen in het Nederlands en het Duits zijn overgenomen, maar ook in tal van andere talen, zoals Afrikaans, Deens, Zweeds en Noors. En *Monicagate* is niet beperkt tot de Germaanse talen, ook in bijvoorbeeld het Frans, het Spaans of het Italiaans vindt men deze internationalismen terug.

Zeer interessant is in dit verband ook een andere ontwikkeling in het Italiaans. Fiocchi (1994) beschrijft hoe het hele complex van corruptie-schandalen rond de hoogste kringen van politiek en industrie in Italië begin van de jaren ‘90 in de Italiaanse pers de naam *Tan-*

¹⁶ *Waterkant* is een (Noordduitse) aanduiding voor de kustregio’s van Duitsland. Barschel was ministerpresident van de deelstaat Niedersachsen, maar moest, na onzuivere acties tijdens de verkiezingsstrijd in september 1987, aftreden. Een paar weken later werd hij dood in de badkuip van een hotelkamer in Genève gevonden. Tot op de dag van vandaag is het niet helemaal duidelijk of dit moord of zelfmoord was.

¹⁷ Vgl. voor het belang van Internet als corpus voor taalkundig onderzoek Van Oostendorp & Van der Wouden (1998).

gentopoli kreeg, wat letterlijk vertaald ongeveer ‘smeergeldstad’ betekent. Deze woord-schepping sloeg kennelijk goed aan bij de Italiaanse bevolking en werd dus ook frequent gebruikt. Binnen de kortste keren ontstonden er vervolgens tal van nieuwvormingen voor allerlei andere affaires en schandalen die allemaal gebruik maakten van het element *-(o)poli*, zoals *Medicopoli*, volgens de *Financial Times* van 7-8 juni 1997 “a colossal fraud involving about 700 doctors and several private medical centres in the Milan area”¹⁸. Andere voorbeelden, ontleend aan Fiocchi (1994): *Pensionopoli*, *Mafiopoli*, *Fontanopoli*, *Culturopoli*, *Assicuropoli* enz.

Het ligt voor de hand om één oorzaak voor het ontstaan van dit procédé te zoeken in de kennis van het procédé met *gate*. Deze woordvoormingsmogelijkheid heeft zeer waarschijnlijk als een soort abstract voorbeeld gediend, als voorbeeld van de principiële mogelijkheid om schandalen een naam te geven met behulp van een woordvormingsprocédé. De internationalismen op *-gate* hebben dus in het Italiaans indirect geleid tot een nieuwe woordvormingsmogelijkheid op *-(o)poli*.

6 Besluit

Taalgebruikers willen belangrijke zaken graag een naam geven, ze hebben behoefte aan naamgeving. Vooral binnen de journalistiek gaat deze behoefte nogal eens gepaard met het zoeken naar een originele en pregnante naam. *Gate* biedt de mogelijkheid om een dergelijke naam te vormen. Uiteraard leidt inflationair gebruik van zo’n mogelijkheid ertoe dat het originele eraf is, dat het een beetje clichématig en/of leukdoenerig wordt. Daarom waarschuwt bijvoorbeeld de *BBC News and Current Affairs style guide* voor het (overmatige) gebruik van *gate*:

The Watergate scandal involved politicians bugging other politicians. It does not follow that every scandal involving either bugging or politicians has to be given the suffix ‘gate’. It is clichéd and, for an ever-increasing number of listeners, it is baffling too. We should not coin new *Gates*, and when others coin them we should be slow to follow.¹⁹

In het Nederlands zijn niet alleen veel internationalismen op *-gate* overgenomen, maar ook het procédé is geïntegreerd in het morfologische systeem van het Nederlands. Met behulp van *gate* zijn de afgelopen jaren tal van namen gevormd in de Nederlandstalige media voor affaires en schandalen van zeer uiteenlopende aard. *Beursgate*, *klusjesgate* of *Ahoygate* lijken erop te duiden dat alles wat op de een of andere manier het karakter heeft van een (politiek, maatschappelijk) schandaal kan worden aangeduid met een naam op *-gate*.

Nederlandse nieuwvormingen kenmerken zich door een hoge mate van opzettelijkheid. Het gaat om lexicale innovaties die heel bewust voor één affaire/schandaal gemaakt zijn, het zijn namen die een zaak moeten identificeren. Dat zo’n eigennaam wordt gebruikt als soortnaam is een zeldzaam verschijnsel. Ik heb laten zien dat dit bij *Watergate* gebeurd is, maar

¹⁸ Aangehaald op: <http://www.transparency.de/documents/newsletter/97.3/intpress.html>.

¹⁹ Aangehaald door Quinion (1996a).

verder? Het enige duidelijke voorbeeld dat ik heb kunnen vinden is – alweer – *Monicagate*, dat op den duur misschien ook in het Nederlands de betekenis '(politiek relevant) sex-schandaal' zou kunnen krijgen. Een aanwijzing in deze richting levert het volgende citaat:

- (37) *'Monicagate'* in college van B en W in Simpelveld [=kop]
 [...] Een buitenechtelijke relatie heeft geleid tot het vertrek van twee CDA-wet-houders in Simpelveld. [...] In de volksmond wordt de affaire al *'Monicagate'* genoemd, met een verwijzing naar president Clinton en de stagiaire Monica Lewinsky. (*NRC Handelsblad*, 21-8-98, p. 3)

In deze algemenere betekenis kan *Monicagate* misschien ook in de toekomst nog wel worden gebruikt; dit in tegenstelling tot de meeste andere nieuwvormingen die geen lang leven beschoren is. Vaak zullen ze zelfs maar een keer worden gebruikt. Maar het procédé is inmiddels zeker geen eendagsvlug meer; het procédé is inmiddels een gangbare manier om namen te vormen voor affaires en schandalen. En als zodanig zal het, ondanks de BBC-waarschuwing, ook wel een gouden toekomst hebben in het Engels en in het Nederlands.

● 7 Bibliografie

- Bree, C. van (1996).** *Historische taalkunde*. Tweede, herziene druk. Leuven, Amersfoort: Acco.
- Fiocchi, A. (1994).** L'universo lessicale "Tangentopoli". *Moderne Sprachen* 38, 47-52.
- Haas, W. de & M. Trommelen (1993).** *Morfologisch handboek van het Nederlands. Een overzicht van de woordvorming*. 's-Gravenhage: SDU Uitgeverij.
- Haeseryn, W. et al. (1997).** *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Tweede druk. Groningen: Martinus Nijhoff, Deurne: Wolters Plantyn.
- Hamans, C. (1993).** Van epicentrum tot episch centrum: enige notities over distinctieve morfologie. *Tabu* 23, 63-73.
- Koefoed, G. (1993).** *Benoemen. Een beschouwing over de faculté du langage*. Amsterdam: P.J. Meertens-Instituut.
- Marle, J. van (1978).** Veranderingen in woordstructuur. In: G.A.T. Koefoed & J. van Marle (red.), *Aspecten van taalverandering – een verzameling inleidende artikelen*. Groningen: Wolters-Noordhoff, 127-176.
- OED (1989)** – Simpson, J.A. & Weiner, E.S.C. (eds.), *The Oxford English Dictionary*. Second edition. Oxford: Clarendon Press.
- Oostendorp, M. van & T. van der Wouden (1998).** Corpus Internet. *Nederlandse taalkunde* 3, 347-361.
- Quinion, M.B. (1996a).** Newspapergate. Knee-jerk journo neologisms. *World Wide Words*, <<http://www.quinion.com/words/articles/newsgate.htm>> (19-10-99).
- Quinion, M.B. (1996b).** Cyberplague. Help! A prefix out of control! *World Wide Words*, <<http://www.quinion.com/words/articles/cyber.htm>> (19-10-99).
- Reich, S. (1999).** Cyberphobia, Cyberspace and Cyberfootprints – the Status and Meaning of the Morpheme *cyber*. *Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik* 47, 1-11.
- Toorn, M.C. van den (1983).** Halfsuffixen. *De nieuwe taalgids* 76, 335-341.